

mål i en stribe af velskrevne og meget flot illustrerede essayagtige afsnit, alle skrevet af fagfolk på de pågældende områder.

Bogen falder i to dele: tiden før og efter 1937. De første 188 sider omhandler, hvorledes den antikvariske interesse er kommet til udtryk for middelalderen og fremefter. Resten af bogen, bortset fra registre og bibliografi, er i lovens rækkefølge en gennemgang af de forskellige typer af fortidsminder, deres forekomst og hvordan man gennem berejsninger og undersøgelser har arbejdet siden 1937. Disse afsnit om 1937-lovens virkninger (med senere revisioner) er særdeles nyttige også for medarbejdere ved fysisk planlægning i vid forstand. Mangesidigheden i fortidsmindebegrebet kunne godt være en overraskelse for nogen. Senest er havbunden og meget andet end »oldsager« kommet med.

Stilen er letflydende og sproget tilgængeligt for alle. Der er ingen noter, men en fyldig kilde- og litteraturoversigt. Alligevel er det ingen »folkebog«; dertil er mængden af emner og kompakt lærdom trods alt for stor. Redaktøren har med de næsten 30 forfattere ikke helt opnået overskuelighed (et sagregister havde hjulpet), men dog formået at gentagelserne er meget få m.h.t. realoplysninger.

Det fornyende og spændende ved bogen ud fra historisk/kulturhistorisk synsvinkel forekommer især at være Ingrid Nielsens, Vivian Ettings og Kirsten-Elisabeths Høgsbros tværfaglige studier over, hvordan sansen for det antikvariske findes i en vifte af skriftlige kilder, i litteraturen og ikke mindst i billedkunsten. I sjældnen grad supplerer illustrationer og tekst hinanden her, men i øvrigt gælder det bogen som helhed, at der er fin dokumentation i billederne. Man kan ikke blot se fortidsminderne, men også hvordan de har været brugt og misbrugt.

Margit Mogensen

Historikergruppen Fempas: Det arbejdende folks kulturhistorie bd.2, København, SID/Fremad, 1988. 416s. Ill. 225 kr.

Det første bind af »Det arbejdende folks kulturhistorie« er anmeldt i dette tidsskrift, bd.88, s.185-86. De betragtninger, som jeg der har fremlagt, gælder også for nærværende bind. Man fornemmer fortsat et engageret arbejde fra denne gruppe af unge historikere, men indvendingerne er desværre de samme for dette bind, som dækker tidsrummet fra reformationen til i dag. Skal man karakterisere værket, er det snarere en socialhistorie end kulturhistorie, hvilket kan eksemplificeres med overskrifterne på hovedafsnittene: »Fra slaveri til landbrugsreformer« (med underafsnittene klassekamp og reformation – adelvældets tidsalder – kongevældets tidsalder), »Arbejderklassens århundrede« og »Elektronikkens tidsalder«. Om sidstnævnte hovedafsnit skriver forfatterne i forordet, at »denne periode er skildret som et causeri og skal snarere betragtes som vores opfattelse af vor samtid«. Det virker snarere som om stofmængden for efterkrigstiden har været så stor og så nærværende, at forfatterne har givet op og i stedet fremsætter en række banaliteter (se fx afsnittet om ungdomsoprøret s.339ff.).

Det er ikke mærkeligt, at socialdemokratiet og fagbevægelsen i dette af SID finansierede værk tillægges stor betydning – det kan endda være rimeligt, men det fører til selvmodsigelser, når forfatterne gang på gang som på s.337 skriver »men

de store forandringer i de basale livsvilkår er affødt af ændringer i produktionsmåden«. Hvorledes harmonerer det med udsagnet på den foregående side: »Det danske finansmirakel under Viggo Kampmanns ledelse gav resultater for arbejderklassen... For første gang i verdenshistorien var det lykkedes p.g.a. en faglig-politisk kamp at sikre arbejderklassen imod sult«. Her tilskrives forandringerne i livsvilkårene fagbevægelsens individuelle indsats og ikke ændringer i produktionsmåden. Kampmanns fortjeneste bestod i at arbejdsmanden i 1970 havde »en lejlighed med centralvarme, radio og TV, og ikke mindst holdt der nede på gaden en Folkevogn«. Hvis denne generalisering for 1970 i øvrigt er korrekt, hvorledes skal man så forstå billedteksten s. 119 til et fotografi af en knallert: »Arbejderklassens motoriserede transportmiddel – ofte indkøbt gennem arbejdernes indkøbsforretning«.

Modsigelser af denne art forekommer flere steder. Oprøret i begyndelsen af 1530'erne har overskriften »Dansk bondekrig«, senere kaldes oprøret for »Den tidlige borgerlige revolution«, men et par linier efter tales der om bondehæren og endelig konkluderes der s.30: »Det var en religiøs omskiftning, men også perioden med et af historiens største bondeoprør. Derfor må vi nok konkludere: Reformation og tidlig borgerlig revolution«.

Under en summarisk skildring af et arbejdsmandshjem 1895 læser vi, at »hjemmet er fattigt, men det er skinnende rent... At være fattig var absolut ikke ensbetydende med, at man var et svin« (s.274). Denne hule frase afsvækkes allerede s.276: »Mere alvorligt for børnene var nok den generelt ringe hygiejne...«, og den står i komisk modsætning til forfatterens ringeagt for Frilandsmuseet: »Det indtryk et museum som Frilandsmuseet efterlader af pænhed skjuler totalt, at den tids bønder hostede lungerne op af tuberkulose. Det skjuler lugten fra ekskrementer og dyr, ligesom fattigdommen og fornedrelsen forties. Det ville jo heller ikke være pænt at vise – VEL!!!« (s.66).

Sproget er på flere måder uheldigt. Grammatikalsk benytter forfatterne sig ofte af en agentivstrygning eller af agentiv-atrappen »man« som på s.22: »Ikke kun de sociale strenge blev berørt for at overbevise befolkningen om de nye ideer. *Man* forsøgte at fremstille katolikkerne som direkte uhæderlige. *Man* leverede stærke angreb på paven og kardinalerne, hvori *man* beskyldte dem for al slags utugt« (min kursivering – en spændende analyse af virkningerne af agentivstrygning findes i Frands Mortensen: »22-radioavis – kommunikationskritisk analyse af 22-radioavisen«, 3. oplag, 1973 s.107 ff.). Billedteksten til s.245 hedder: »Der laves papirposer! Andre steder bliver sproget ufrivilligt morsomt: »Nye stoffer kommer frem hver dag, ofte af ukendte materialer, som ikke er umiddelbart gennemskuelige« (s.319), »erfaring, alder blev i modsætning til agrarsamfundet noget negativt« (s.328). »Der levede familier, men overvægten var af mænd« (s.330), »deres arbejdsgiver var tobaksfabrikant, en branche hvori der var et stort antal børnearbejdere« (s.280). Undertiden er sproget og indholdet fraseagtigt som f.eks. i afsnittet »Viden er magt« (s.348 ff.).

»Det arbejdende folks kulturhistorie« er fyldt med illustrationer, de fleste i farve. Billeder er uhyre velegnede til at visualisere den materielle kultur, også det arbejdende folks, og for 1800- og 1900-tallet er der et righoldigt materiale. Derfor føles det pauvert, at der så ofte benyttes fotografier af museumsopstillinger, der i en udstilling kan fungere rigtigt men som bogillustration er ret ubrugelige. Hvor er Anton Hansen, Aksel Jørgensen, Folmer Bendtsen, Victor Brockdorff og alle

de andre fine skildrere af det arbejdende folk henne? Lidt inspiration fra Broby-Johansens »Dagens dont i Norden« og »Arbejdsbilledalbum« savnes.

Som ved min anmeldelse af bind 1 må jeg tilkendegive min ærgrelse over, at »Det arbejdende folks kulturhistorie« på så få områder omhandler såvel det arbejdende folk som kulturhistorie. Ærgrelsen uddybes, når jeg læser afsnit som f.eks. »Familien og den danske bonde« (s. 59 ff.) eller beskrivelsen af arbejdernes ændrede kostvaner som følge af arbejdsstrukturer, der herligt s. 258 afsluttes således: »Ligesom fortidens skygge stadigvæk hviler over en del marketenderier, hvor man ved frokosttid endnu tilbyder »Dagens varme ret««. Sådanne afsnit viser, hvor spændende det arbejdende folks kulturhistorie i virkeligheden er. Måtte den en gang blive beskrevet.

Efter hvert hovedafsnit er der forslag til videre læsning, som naturligvis ikke kan være altdækkende. Én forfatter er dog fyldigt omtalt: Bent Hansen! Efter afsnittet »Arbejde« nævnes hans »Velstand uden velfærd«, efter »Arbejds miljø« hans »Mennesket i maskinen« og efter »Elektronikkens tidsalder« såvel hans »Velstand uden velfærd« som »Sprog er magt«! I dette sidste og afsluttende forslag til videre læsning står der om Søren Mørchs »Den ny Danmarkshistorie«: »Som med så megen anden litteratur, siger man nogle gange hovsa«. Som et jord-til-jord-hovsa-missil har dette to-bindes værk desværre ramt langt ved siden af det arbejdende folks kulturhistorie.

Axel Bolvig

MIDDELALDER

Festskrift til Olaf Olsen på 60-årsdagen den 7. juni 1988. Red. af AAGE ANDERSEN, TROELS DAHLERUP, ULLA LUND HANSEN, JØRGEN STEEN JENSEN, NIELS KNUD LIEBGOTT. Viborg, Det Kongelige Nordiske Oldskriftsselskab, 1988. 334 s. Ill. 300 kr.

Hikuin 14. 30 artikler til Olaf Olsen på 60 årsdagen 7. juni 1988. Red. af LENE LARSEN, ERIK LEVIN NIELSEN, ELSE ROESDAHL, OLE SCHIØRRING, JENS VELLE. Viborg, 1988. 359 s. Ill. 150 kr.

Adskillige velmeriterede historikere har i de senere år fået deres festskrift. Selv om det på denne baggrund ikke kunne undre, at landets rigsantikvar skulle fejres på 60-års dagen med fagfællers videnskabelige bidrag, er det dog et klart bevis på Olaf Olsens vidtrækkende betydning for dansk forskning, at hele to separate festskrifter hylder ham.

De to skrifter med ialt 58 bidrag tegner flere sider af hans virke. Særnummeret af Hikuin (i det flg. forkortet H) viser læreren; her skriver de elever, der udklækkedes på faget middelalderarkæologi, da han var professor. Oldskriftsselskabets statelige bind vidner om samarbejde med danske og udenlandske kolleger samt om det virke, der finder sted på Nationalmuseet under rigsantikvarens ledelse.

Med en grov tilsidesættelse af de forfattere, der behandler historiografi, museumshistorie og fænomener fra oldtid og nyere tid, skal der i det følgende